

УДК 342.731

DOI: <https://doi.org/10.31732/2707-9155-2020-38-56-65>

Закордонний досвід у здійсненні душпастирської опіки військовослужбовців та можливості його використання для України

Ващук М.М.

*Аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (097)-939-34-93, e-mail: 4ek1st2014@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5728-947X*

Foreign experience in pastoral care military personnel and the possibilities for using it for Ukraine

Vashchuk M.M.

*Post-graduate student,
«KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (097)-939-34-93, e-mail: 4ek1st2014@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5728-947X*

***Анотація.** Сьогодні в Україні активно розвивається практика душпастирської опіки військовослужбовців. Однак її правове регулювання не забезпечується на належному рівні, що зумовлено досить істотними прогалинами й іншими недоліками законодавства України у цій сфері. Багато демократичних правових держав світу вже мають чималий позитивний досвід у правовому регулюванні та функціонуванні інституту військових капеланів. Його вивчення становить значну наукову цінність для вітчизняної правової науки та можливість застосування в адаптованому вигляді для України. У статті досліджено закордонний досвід правового регулювання функціонування інституту військового капеланства на основі конкордатів і законодавства про свободу віросповідання в частині, що стосується правового статусу і функціонально-цільового призначення військових капеланів, а також реалізації релігійних прав військовослужбовців. Аналіз правової природи та правового статусу військових капеланів у закордонних державах дозволяє дійти висновку, що інститут військового капеланства міцно і давно вже увійшов у звичне життя військових підрозділів у більшості держав світу. В одних державах (наприклад, у Великобританії, Угорщині, Іспанії й Канаді) статус військового капелана нормативно прописаний гранично чітко і досить деталізовано в численних актах, а в інших державах на рівні законів наявні прогалини у цьому питанні, але статус певним чином унормований підзаконними актами або угодами (зокрема, в Норвегії). Узагальнення закордонного досвіду правового регулювання*

статусу та діяльності військових капеланів засвідчило складну топологію та гетерогенність урегулювання правового статусу (від детального прописування до відсутності норм у базових нормативно-правових актах), законодавче закріплення функціонально-цільового навантаження, організації та функціонування військових капеланів, фреймування їх діяльності в Збройних силах закордонних держав.

Ключові слова: військовий капелан, капеланська служба в Збройних силах країни, правовий статус військового капелана, функціональні обов'язки військового капелана.

Формула: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.

Annotation. Today, the practice of the provision of pastoral care to military personnel is actively developing in Ukraine. However, its legal regulation is not ensured at the appropriate level, which is caused by rather significant gaps and other shortcomings of the legislation of Ukraine in this sphere. Many democratic rule-of-law states in the world already have considerable positive experience in the legal regulation and functioning of the military chaplaincy institute. Studying it is of considerable scientific value for domestic legal science and provides possibilities of applying it in an adapted form in Ukraine. The article examines the foreign experience of the legal regulation of functioning of the military chaplaincy institute on the basis of concordats and legislation on freedom of religion in terms of legal status and functional purpose of military chaplains, as well as the implementation of religious rights of the military personnel. An analysis of the legal nature and legal status of military chaplains in foreign countries suggests that the military chaplaincy institute has firmly and long ago entered the habitual life of military units in the vast majority of states of the world. In some countries, the status of a military chaplain is regulated very clearly and in detail in numerous regulations (for example, in the United Kingdom, Hungary, Spain and Canada), while in other states there are gaps in the law, but the status is somehow regulated by by-laws or deals (in particular, in Norway). Generalization of foreign experience in the legal regulation of status and functions of military chaplains revealed a complex topology and heterogeneity in the regulation of legal status (from the detailed description to the absence of norms in basic legal acts), legislative consolidation of functional load, organization and functioning of military chaplains, framing their activities in the armed forces of foreign states.

Keywords: military chaplain, chaplain service in the Armed Forces of the country, the legal status of the military chaplain, functional duties of the military chaplain.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.: 12.

Постановка проблеми

Питання про правову природу та правовий статус військових капеланів у Збройних силах сучасних держав – один з найскладніших у дослідженнях правового регулювання відносин між державою і релігійними об'єднаннями й водночас один з найменш вивчених напрямків конституційно-правової науки. Актуальність та своєчасність цього питання визначається досить істотними прогалинами й іншими недоліками законодавства України у цій сфері. Належним чином нормативно не забезпе-

чується на законодавчому рівні практика душпастирської опіки військовослужбовців, що сьогодні активно розвивається у нашій державі.

Наявна українська нормативно-правова база, яка стосується фундаментальних аспектів конституційної свободи віросповідання, не здатна підмінити належні, але відсутні, норми закону. При цьому профільний для цієї сфери Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ «Про свободу совісті та релігійні організації» [1] не містить вичерпного і належного регулювання питання

про правовий статус та функціонально-цільове призначення військових капеланів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В означеній тематичній царині вже побачила світ певна кількість наукових розвідок, проте майже всі вони стосувалися не закордонного, а вітчизняного досвіду, здебільшого з акцентом на неюридичні аспекти. Досліджувана проблематика знайшла певне відображення у працях таких вітчизняних правознавців: А. Зачепи, С. Здіюрука, Ю. Решетнікова, С. Сьоміна й інших, але всі вони лише поверхнево і фрагментарно розглядали закордонний досвід у здійсненні душпастирської опіки військовослужбовців та можливості його використання для України. Із закордонних авторів важливий внесок у вивчення означеної тематики зробили Ж. Боберо, Е. Ваггонер, Дж. Вілкс, Ж.-М. Воерлен, С. Гутковський, Ф. Дюпої, Ж.-П. Дюран, Дж. Дюфо, Е. Кук, Ф. Кюрти, А. Лупу, С. Матьє, Ф. Меснер, П. Отіс, А. Піна-Рюїтз, П.-А. Пріло, Дж. Ренніке, І. Ріасето, Е. Стайнер, Б. Стазі, Р. Таттл, М. Уілкерсон, К. Хансен й інші дослідники.

Водночас прослідковується явна наукова недоопрацьованість цього кола питань в українській юридичній науці, що відзначається дуже малою кількістю видань, присвячених правовій природі та правовому статусу військових капеланів – і це в умовах високого науково-теоретичного і прикладного інтересу до цієї теми.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Сучасний стан розвитку проблеми здійснення душпастирської опіки військовослужбовців відзначається наявністю досить чималого та різноманітного позитивного досвіду в правовому

регулюванні й функціонуванні інституту військового капеланства в багатьох демократичних правових державах світу. Його вивчення становить значну наукову цінність для вітчизняної правової науки та можливість застосування в адаптованому вигляді для України.

Формулювання цілей статті

Метою статті є узагальнення теоретичних знань про правове регулювання діяльності військових капеланів у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Служби військових капеланів у багатьох країнах світу забезпечують реалізацію свободи віросповідання у Збройних силах, сприяють згуртуванню військ, надають психологічну та моральну підтримку військовослужбовцям, особливо під час проведення закордонних військових операцій. Окрім військових капеланів, також функціонують душпастирі у системах правоохоронних служб, лікарнях, в'язницях, однак ці питання залишаються поза рамками предмета нашого дослідницького пошуку.

Особливості закріпленого на національному рівні правового статусу військових священників досліджуються на основі опрацьованого досвіду низки закордонних країн (Великобританії, Угорщини, Іспанії, Канади та Норвегії).

Функціонально-цільове призначення військових капеланів за законодавством Великобританії здійснюється відповідно до Регламенту Королеви для Королівських Військово-повітряних сил [10]. Згідно з цим законодавчим документом капелани уповноважені виконувати низку таких функцій:

- проводять богослужіння згідно з офіційними практиками відповідної церкви;
- забезпечують прийняття положень з метою відправлення релігійних обря-

дів і проведення інших релігійних церемоній (служінь);

- забезпечують душпастирську опіку всієї спільноти Військово-повітряних сил;

- забезпечують релігійне навчання особового складу Військово-повітряних сил і членів їх сімей, включаючи дітей, які живуть з ними;

- відвідують і піклуються про духовні потреби хворих та особового складу, що перебувають у місцях позбавлення волі;

- слідкують за тим, щоб будівлі та приміщення релігійного призначення залишалися чистими і в належному стані;

- підтримують та сприяють можливостям прихильників п'яти визнаних світових релігій у належному проведенні релігійних обрядів і церемоній.

Згідно із зазначеним Регламентом Королеви Військові душпастирі у Великобританії не мають права брати платню за свою діяльність у межах офіційно визначених повноважень. Відповідно до названого Регламенту Королеви, капелани безперешкодно за власним бажанням можуть займатися різною діяльністю (фізичною і соціальною на своїй базі Військо-повітряних сил, однак це не слід розглядати як невід'ємну частину їх обов'язків. Окрім того, військовий капелан не повинен виконувати світські (нерелігійні) обов'язки без отримання попереднього дозволу капелана-начальника або головного капелана. Відповідно до Регламенту Королеви для Королівських Військово-повітряних сил, капелани мають право відвідувати виїзні духовні заходи, а також бути присутніми на організованих капеланськими керівними органами адміністративних зустрічах. У Регламенті Королеви для Королівського Військово-морського флоту [11] закріплено службові обов'язки військового капелана, до

яких залічуються такі: проведення богослужінь і сприяння духовному зростанню всього особового складу Військово-морських сил; здійснення таїнств; проповідування й наставництво у вірі; відвідування хворих; сприяння життю християнської церкви; співпраця з іншими капеланами (зі збереженням при цьому цілісності своєї конфесії); сприяння реалізації релігійних і духовних потреб усіх, незалежно від їхньої віри; бути другом та порадиником для кожного. Як зазначається у частині 2 параграфу 1603 цього регламенту, поведінка і спосіб життя капелана має впливати на його священне покликання, йому належить підтримувати високий рівень професіоналізму, лідерства та особистого прикладу флоту [11].

Відповідно до пункту 5.276 Регламенту Королеви для Армії від 1975 року [9], військові капелани Великобританії здійснюють виконання таких функцій:

- проведення богослужінь відповідно до офіційних звичаїв їх церков (релігійних організацій);

- забезпечення прийняття положень з метою проведення релігійних обрядів й інших служінь (релігійних церемоній) відповідно до практики їх церков (релігійних організацій);

- забезпечення релігійного навчання особового складу Збройних сил і членів їх сімей, включаючи дітей, які живуть з ними (якщо капелан не може особисто виконувати це завдання, він за можливості організовує сприяння компетентних осіб у виконанні цього важливого обов'язку);

- відвідування і піклування про духовні потреби хворих та персоналу, що знаходиться в місцях позбавлення волі;

- забезпечення того, щоб перед оформленням шлюбу дотримувалися всі правові вимоги.

Отже, як виявив проведений аналіз, у

Великобританії капеланські служби різних видів Збройних сил країни мають певні відмінності за правовим статусом і функціями. При цьому загальних документів, що регулюють діяльність капеланів у Сухопутних військах, Королівських військово-повітряних силах і Королівському військово-морському флоті Великобританії, практично немає. Можна лише зазначити, що деякі окремі положення дублюються в актах, що регулюють діяльність усіх трьох зазначених капеланських служб.

В Угорщині, відповідно до частини 1 пункту 2 Постанови Уряду Угорщини від 1994 року «Про заснування служби військових капеланів у Збройних силах» [3], у Збройних силах Угорщини, включаючи Берегову охорону, заснована Служба військових капеланів, що складається з представників чотирьох церков: служителів Католицької, Реформатської, Лютеранської церков та юдаїзму. До провідних функцій Служби військових капеланів, згідно з параграфом 6 названої Постанови Уряду Угорщини [3], залічуються:

- просування віри і любові до ближнього серед військовослужбовців, проведення богослужінь, мес, релігійних обрядів, занять з читання Біблії та молитви;
- індивідуальне і колективне духовне піклування;
- освітня діяльність у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності та моральності;
- проведення соціальних і благодійних заходів у військових медичних та соціальних установах;
- проведення конфіденційних бесід з військовослужбовцями;
- забезпечення військовослужбовців засобами, предметами та літературою, що необхідні для проведення релігійних обрядів (Біблії, молитовники, пісенники, інша релігійна література);

- забезпечення участі військовослужбовців у паломництвах усередині країни і за її межами;

- надання релігійних послуг військовослужбовцям та членам їхніх сімей.

Важливою особливістю функціонування угорського інституту капеланства є те, що він встановлений на основі державного конкордату з Церквою [2, с. 237]. Такі міжнародні угоди між Папою Римським як головою Римо-Католицької Церкви й тією чи тією державою, в якій здійснюється регулювання правового статусу католицької церкви, сприяють розвиткові контактів між релігійними організаціями та державою у контексті соціального партнерства.

На противагу Угорщині, особливості правового статусу і функцій священнослужителів у Збройних силах Іспанії закріплені не в одному, а одразу в декількох нормативно-правових актах: Законі Іспанії від 19.11.2007 № 39/2007 «Про військову кар'єру»; Королівському декреті від 07.09.1990 № 1145/1990 «Про заснування Служби релігійної підтримки в Збройних силах і правила, що стосуються її функціонування», а також в Угоді між Ватиканом («Святим Престолом») та Іспанією від 13.11.1950 «Про військову юрисдикцію та релігійну підтримку в Збройних силах». Ключовим нормативно-правовим актом, релевантним цій тематиці, є Королівський декрет від 07.09.1990 № 1145/1990 «Про заснування Служби релігійної підтримки в Збройних силах і правила, що стосуються її функціонування». Відповідно до статті 5 Королівського декрету від 07.09.1990 № 1145/1990 «Про заснування Служби релігійної підтримки в Збройних силах і правила щодо її функціонування» [6, с. 27620], душпастирську опіку для членів Збройних сил, які є католиками, здійснює Військовий ординаріат Іспанії відповідно до умов укладеної між Іспанією і Ватиканом у

1979 році Угоди. Персонал Військового ординаріату реалізує функції з надання релігійно-духовної допомоги особам, які належать до Збройних сил Іспанії або пов'язані з ними. Під час виконання перелічених функцій зазначений персонал користується повною свободою і має право, за запитом військових органів влади, співпрацювати з ними у питаннях надання допомоги, а також культурного та гуманітарного розвитку. Священники зі Служби релігійної підтримки можуть надавати відповідні професійні послуги як на строковій, так і на безстроковій основі. Щонайменше половина членів цієї служби наділена постійним статусом. Згідно з положеннями статті 1 зазначеного Королівського декрету була створена Служба релігійної підтримки в Збройних силах Іспанії при Секретаріаті військової адміністрації. Функції цієї служби ґрунтуються на забезпеченні дотримання конституційного права на свободу віросповідання та відправлення культу. З метою забезпечення релігійно-пастирської опіки можуть укладатися угоди з єпархіями та чернечими орденами (згідно з частиною 2 восьмого додаткового положення Закону Іспанії від 19.11.2007 № 39/2007 «Про військову кар'єру» [4]).

Таким чином, іспанський Військовий ординаріат має подвійне юридичне підпорядкування – як церковному з канонічним правом, так і цивільним законам, що стосуються армії, а військові душпастирі входять до штату практично всіх частин Збройних сил Іспанії.

У Канаді на військових капеланів, згідно з правилами Королівської канадської служби капеланів [4] та відповідно до канадського законодавства, покладаються такі функціональні обов'язки: підтримка можливостей для відправлення релігійних обрядів; безпосереднє проведення християнських релігійних обрядів; відвідування хво-

рих і ув'язнених; забезпечення душпастирської опіки; кризове втручання; консультування з питань етики й моралі [8]. Незалежно від своєї релігійної приналежності, канадські військові капелани представляють на офіційному та релігійному рівні Збройні сили й усіх військовослужбовців Канади на жалобних заходах і поминальних службах за загиблими солдатами. Вони висловлюють вдячність та надають підтримку військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх сімей. Військові капелани пропонують релігійні послуги й пастирське піклування для вірян військовослужбовців, а також надають послуги з консультування всіх осіб, незалежно від їхньої релігійної приналежності. Крім того, військові капелани благословляють військові об'єкти шляхом освячення кораблів, військових прапорів та парадів [7, с. 97].

Згідно з параграфом 33.01 розділу 33 «Капеланські послуги» тому I «Управління» Королівських регламентів і наказів для Збройних сил Канади [5] капелан – це офіцер, наділений Головним військовим капеланом відповідними повноваженнями. На підставі вказаного нормативно-правового акта до функцій військових капеланів залічуються такі: 1) надання пастирської опіки і духовного піклування; 2) проведення або сприяння у проведенні релігійних обрядів чи служінь та церемоній релігійного чи духовного характеру.

Пункт (2) параграфу 33.03 розділу 33 «Капеланські послуги» тому I «Управління» Королівських регламентів і наказів для Збройних сил Канади передбачає, що функції і обов'язки Головного військового капелана містять таке:

- консультування Начальника Штабу оборони з релігійних, духовних, морально-етичних питань, пов'язаних з офіцерами і військовослужбовцями унтер-офіцерського складу та їхніми сім'ями;

- керівництво й управління Королівською службою військових капеланів Канади з метою забезпечення надання капеланських послуг офіцерам і військовослужбовцям унтерофіцерського складу та членам їхніх сімей;

- встановлення професійних стандартів, якими керуються військові капелани і цивільні священники у здійсненні капеланської діяльності в Збройних силах Канади;

- відбір кандидатів, придатних для зарахування до лав капеланів;

- надання, відкликання або тимчасове припинення повноважень капеланів або цивільних священників для забезпечення надання капеланських послуг офіцерам і військовослужбовцям унтерофіцерського складу і членам їхніх сімей;

- проведення молебнів на заходах державного значення або на інших дочерніх заходах за рішенням Головного військового капелана;

- виконання обов'язків особистого капелана для Начальника Штабу оборони та інших вищих офіцерів;

- консультування з Міжрелігійним комітетом з капеланства у Збройних силах Канади у справах, пов'язаних з професійними стандартами для капеланів, добробутом капеланів і вимогами до релігійних груп.

Пункт 1 параграфу 33.04 розділу 33 «Капеланські послуги» тому I «Управління» Королівських регламентів і наказів для Збройних сил Канади передбачає, що Головний військовий капелан може наділяти офіцера повноваженнями надавати капеланські послуги офіцерам і військовослужбовцям унтерофіцерського складу та членам їхніх сімей, якщо такий офіцер: уповноважений релігійною групою, якій цей офіцер підзвітний, виконувати обов'язки священника; схвалений міжрелігійним комітетом з капеланства у Збройних силах Канади на службу капеланом; був віді-

браний і зарахований до Збройних сил Канади й успішно завершив військову підготовку за фахом, необхідним для здійснення службових обов'язків капелана.

Відповідно до пункту 2 зазначеного параграфу, Головний військовий капелан може наділяти особу, яка не є офіцером або військовослужбовцем унтерофіцерського складу, повноваженнями здійснювати душпастирську опіку офіцерів і військовослужбовців унтерофіцерського складу та їхніх сімей за певних умов. А саме, якщо ця особа, підзвітна релігійній групі, до якої вона належить, уповноважена цією релігійною групою виконувати обов'язки священника; або визнається духовним наставником згідно із встановленими нормами.

Згідно з пунктом 1 параграфу 33.07 розділу 33 «Капеланські послуги» тому I «Управління» Королівських регламентів і наказів для Збройних сил Канади, функції та обов'язки військового капелана на території військової бази, частини чи іншої організаційної одиниці містять:

- консультування командувача офіцера бази, частини чи іншої організаційної одиниці з релігійних, духовних, моральних і етичних питань, пов'язаних з офіцерами й військовослужбовцями унтерофіцерського складу, які перебувають під його командуванням;

- надання капеланських послуг будь-яким офіцерам, військовослужбовцям унтерофіцерського складу та їхнім сім'ям, які бажають отримати ці послуги, включаючи хворих або тих, хто перебуває під військовим або цивільним арештом, незалежно від релігійної або духовної приналежності або вірувань; готовність здійснювати консультування, надавати допомогу, наставляти з релігійних, духовних, моральних і етичних питань.

Пункт 2 зазначеного параграфу передбачає, що капелан має право: брати участь у будь-якому релігійному служінні або духовній церемонії, або заході, за умови, що це не буде перешкоджати його обов'язкам як капелана; взаємодіяти безпосередньо з вищим керівництвом релігійної групи, до якої він належить, з релігійних чи духовних питань і зі своїми керівниками в Королівській службі військових капеланів Канади з усіх питань у сфері військового капеланства; надавати капеланські послуги колишнім офіцерам і військово-службовцям унтерофіцерського складу та їхнім сім'ям за умови, що це не буде перешкоджати виконанню його безпосередніх обов'язків капелана.

Отже, військово-капеланська служба Збройних сил Канади відзначається чіткою регламентованістю. Усі справи щодо духовно-гуманітарної опіки військовослужбовців країни вирішуються Канадською радою комітету церков із питань капеланської служби, до якої входять представництва Англіканської церкви Канади, Баптистської федерації Канади, Лютеранської ради в Канаді, Пресвітеріанської церкви в Канаді та Ради об'єднаних церков Канади. Королівська канадська служба капеланів здійснює свої повноваження на основі Королівських регламентів і наказів для Збройних сил Канади. Головний військовий капелан згідно з цим документом є Головним капеланом Збройних сил Канади і відповідає перед Начальником Штабу оборони за релігійний, духовний та моральний стан усіх офіцерів і військовослужбовців унтерофіцерського складу й членів їх сімей.

У Законі Норвегії від 2016 року «Про військову службу» не міститься спеціальних положень, які безпосередньо стосуються питань правового статусу та функцій військових капеланів. Однак ключові положення про діяльність вій-

ськових капеланів в Норвегії містяться в Наказі Міністерства оборони Норвегії № 369 від 10.04.2015 «Про службу капеланів», яким нормативно встановлено, що військові капелани провадять духовну діяльність, сприяють духовній і моральній практиці й здійснюють консультування з питань релігії, етики та моральності (параграф 3 Наказу Міністерства оборони Норвегії № 369 від 10.04.2015 «Про службу капеланів») [12].

Під капеланом розуміється священник Церкви Норвегії, або священнослужитель, або пастор зареєстрованої релігійної громади. Військові капелани служать у рамках окремого підрозділу Збройних сил (згідно з параграфом 2 названого Наказу). Параграф 4 Наказу Міністерства оборони Норвегії № 369 від 10.04.2015 «Про службу капеланів» передбачає, що капелани мають статус військовослужбовців, звання і носять військову форму з відповідними відзнаками. Вони не є комбатантами й здійснюють командирські функції винятково щодо свого роду служби і над військовослужбовцями, які перебувають у їхньому безпосередньому підпорядкуванні. Капелани служать у Збройних силах на підставі свідоцтва (або аналогічного документа) від релігійної організації.

Висновки

Аналіз правової природи та правового статусу військових капеланів у закордонних державах дозволяє дійти висновку, що інститут військового капеланства міцно і давно вже увійшов у звичне життя військових підрозділів у більшості держав світу. Це давня традиція, в якій утілюється складне комплементарне поєднання релігійних і світських державних інституцій у військовій сфері з метою забезпечення свободи віросповідання військовослужбовців.

В одних державах (наприклад, у Великобританії, Угорщині, Іспанії й Канаді) статус військового капелана нормативно прописаний гранично чітко і досить деталізовано в численних актах, а в інших державах на рівні законів наявні прогалини у цьому питанні, але статус певним чином унормований підзаконними актами або угодами (зокрема, в Норвегії).

Проведене дослідження закордонного досвіду правового регулювання статусу та діяльності військових капеланів засвідчило складну топологію та гетерогенність урегулювання право-

вого статусу (від детального прописування до відсутності норм у базових нормативно-правових актах), законодавче закріплення функціонально-цільового навантаження, організації й функціонування військових капеланів, фреймування їх діяльності в Збройних силах закордонних держав. Усе це засвідчує досить високу складність та інтерсекційність суспільних відносин і, конкретно, правовідносин у цій сфері, їх високе правове значення для конституційно гарантованої реалізації свободи віросповідання військовослужбовцями.

Література

1. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ : *Закон*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення 06.02.2020).
2. Білаш О. В. Конкордат як різновид міжнародної угоди та регулятор державно-конфесійних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29(2). С. 236-240.
3. Kormányrendelet A Tábori Lelkészi Szolgálat Létrehozásáról. URL: <http://www.ktp.hu/document/1994-kormanyrendelet-tabori-lelkeszi-szolgalat-letrehozasarol> (дата звернення 06.02.20).
4. De la carrera militar : Ley № 39/2007, de 19 de noviembre de 2007 : *Ley*. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2007/11/19/39/con> (дата звернення 06.02.2020).
5. Queen's Regulations and Orders (QR&O) Volume I – Administration. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/queens-regulations-orders/vol-1-administration.html> (дата звернення 06.02.2020).
6. Real Decreto № 1145/1990, de 7 de septiembre de 1990, por el que se crea el Servicio de Asistencia Religiosa en las Fuerzas Armadas y se dictan normas sobre su funcionamiento : *Decreto*. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1990-23337> (дата звернення 06.02.2020).
7. Rennick J. B. (2011) “Canadian military chaplains: Bridging the gap between alienation and operational effectiveness in a pluralistic and multicultural context”, *Religion, State & Society*, vol. 39, no. 1, pp. 93–109.
8. The Royal Canadian Chaplain Service. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/programs/royal-canadian-chaplain.html> (дата звернення 06.02.2020).
9. The Queen's Regulations for the Army of 1975. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/440632/20150529-QR_Army_Amdt_31_Jul_2013.pdf (дата звернення 06.02.2020).
10. The Queen's Regulations for the Royal Air Force – Fifth Edition of 1999. URL: <https://witneyaircadets.files.wordpress.com/2016/12/queens-regulations-for-the-royal-air-force-2016.pdf> (дата звернення 06.02.2020).
11. The Queens Regulations for the Royal Navy (April 2017). URL: <https://www.royalnavy.mod.uk/reference-library/brd2> (дата звернення 06.02.2020).
12. Tjenesteordning for feltprester (Forsvarsdepartementet, 10.04.2015). URL: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-04-10-369> (дата звернення 06.02.2020).

Reference

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine “On Freedom of Conscience

and Religious Associations”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (Accessed 6 February 2020).

2. Bilash, O.V. (2014), “Concordat as a kind of international agreement and regulator of state-confessional relations”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo*. 2014. vol. 29(2). pp. 236–240.

3. “Kormányrendelet A Tábori Lelkészi Szolgálat Létrehozásáról”, available at: <http://www.ktp.hu/document/1994-kormanyrendelet-tabori-lelkeszi-szolgalat-letrehozasarol> (Accessed 6 February 2020).

4. “De la carrera militar : Ley № 39/2007, de 19 de noviembre de 2007”, available at: <https://www.boe.es/eli/es/l/2007/11/19/39/con> (Accessed 6 February 2020).

5. “Queen’s Regulations and Orders (QR&O) Volume I – Administration”, available at: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/queens-regulations-orders/vol-1-administration.html> (Accessed 6 February 2020).

6. “Real Decreto № 1145/1990, de 7 de septiembre de 1990, por el que se crea el Servicio de Asistencia Religiosa en las Fuerzas Armadas y se dictan normas sobre su funcionamiento”, available at: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1990-23337> (Accessed 6 February 2020).

7. Rennick, J.B. (2011) “Canadian military chaplains: Bridging the gap between alienation and operational effectiveness in a pluralistic and multicultural context”, *Religion, State & Society*, vol. 39, no. 1, pp. 93–109.

8. “The Royal Canadian Chaplain Service”, available at: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/programs/royal-canadian-chaplain.html> (Accessed 6 February 2020).

9. “The Queen’s Regulations for the Army of 1975”, available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/440632/20150529-QR_Army_Amdt_31_Jul_2013.pdf (Accessed 6 February 2020).

10. “The Queen’s Regulations for the Royal Air Force – Fifth Edition of 1999”, available at: <https://witneyaircadets.files.wordpress.com/2016/12/queens-regulations-for-the-royal-air-force-2016.pdf> (Accessed 6 February 2020).

11. “The Queens Regulations for the Royal Navy (April 2017)”, available at: <https://www.royalnavy.mod.uk/reference-library/brd2> (Accessed 6 February 2020).

12. “Tjenesteordning for feltprester (Forsvarsdepartementet, 10.04.2015)”, available at: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-04-10-369> (Accessed 6 February 2020).

Стаття надійшла до друку 12.02.2020 року